

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

кандидаткиња: Ружа Перуновић

тема: **Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу, Употреба човека*)**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<ol style="list-style-type: none">1. Датум и орган који је именовao комисију. 18. март 2016. Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду.2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Др Оливера Радуловић, редовни професор, Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности, 30. јул 2014. Филозофски факултет у Новом Саду; Др Горана Раичевић, редовни професор, Српска и јужнословенске књижевности са теоријом књижевности, 23. април, 2015. Филозофски факултет у Новом Саду; др Снежана Башчаревић, ванредни професор, Наука о књижевности, Српска књижевност 20. века, 27.12.2012. Учитељски факултет у Лепосавићу, Универзитет у Косовској Митровици.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<ol style="list-style-type: none">1. Име, име једног родитеља, презиме: Ружа Светко Перуновић2. Датум рођења, општина, република: 11.8.1976. Нови Сад, Република Србија3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 29.1.2009. Филозофски факултет, Нови Сад, Кратка прича Давида Албахарија – интертекстуалност, стил, метафикционалност, са аспектима примене у настави (збирке прича <i>Породично време, Обичне приче, Опис смрти</i>)4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Српска књижевност са теоријом књижевности

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

**Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу*,
Употреба човека)**

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У докторској дисертацији *Јеврејски архетип у прози Александра Тишме* као предмет аналитичког читања узета су два најзначајнија Тишмина романа: *Књига о Бламу* и *Употреба човека*. Доминантне теме у овим делима су рат и судбина човека у рату, а посебно јеврејског човека – што се открива кроз трагичну судбину ликова којима историја немилосрдно управља. Они живе у тешком и непредвидивом времену, али носе и бреме јеврејске судбине, или једнако проблематичну подељеност, подвојеност самим пореклом – између хришћанства и јуаизма. У оба случаја протагонисти су свесни свог порекла као датости, као својеврсног терета и кривице коју собом носе, а због којих могу свакога часа бити проглашени непожељним за живот у заједници. Стога су осећања страха и тескобе њихови стални пратиоци који их даље воде у самоћу, уздржаност и неоствареност. У поменутих романима Александра Тишме су уочавани и анализирани проблеми идентитета, осећање тескобе, неприпадања, усамљености, као архетипски проблеми јер је живот у овим делима сведен на стрепњу, страдање, страховање, потуцање из туђине у туђину, али и на самозаваравање.

Потреба писца да говори о Холокаусту је и лична и литерарна. Живот и дело Александра Тишме обележени су управо његовим двоструким пореклом, које је посредно и произвело аутора у писца. Стално осећање усамљености, страха и бојазни да не буде *разоткривен* направили су од њега, током година сазревања, неприлагођеног појединца, али и доброг посматрача и аналитичара, а потом довели у центар његове пажње питање сопственог идентитета. Анализирајући своје двоструко порекло и проналазећи у њему узроке тескобе (а након пресудног обиласка концентрационих логора), Тишма се окреће теми јеврејства и с тим у вези архетипском страдању, прогонству и лутању. Јеврејски архетип као један од најважнијих аналитички пропитиваних проблема овом дисертацијом илустрован је добро и функционално одабраним примерима из романа *Књига о Бламу* и *Употреба човека*. За потребе овог рада консултована су и друга Тишмина дела блиске тематике (пре свега приповетка *Школа безбожничтва* и романи *Капо*, *Вере и завере*) која по ауторовој замисли и чине својеврсну целину.

Дисертација има **225** страна и подељена је у **осам** поглавља.

Прво, уводно поглавље *Увод* (12–27 стр) односи се на предмет истраживања у коме су дефинисани оквири у којима ће се оно одвијати, постављен је и циљ истраживања, са ослањањем на релевантну литературу. Дат је преглед владајућих схватања у књижевној критици у односу на изучавану проблематику, запажене су теме и проблеми којима се наука највише бавила, направљена је синтеза преовладавајућих ставова у литератури о Тишмином делу са акцентом на неистражене области.

Друго поглавље названо *Ненаписана прича као кључ за оне написане* (27 – 35) утврђује, као полазну тачку за даље испитивање, опште одлике и особености прозе Александра Тишме, водећи се ауторовим аутопоетичким текстом *Ненаписана прича*. У овом невеликом делу Тишма је обаснио своје опредељење за опсесивну тему, наглашава ауторка тезе, осећање обавезе и дужности да о јеврејском страдању говори, увиђајући да је то једино што он као појединац данас може да учини. Тако, у *Ненаписаној причи*, аутор истовремено истиче улогу књижевног дела и смисао литераног стварања, а аутору докторске тезе пружа прилику да

говори о односу факта и фикције у приповедачком опусу Александра Тишме. Овај значајни текст објашњава, из пера самог аутора, однос према животу, пореклу, јеврејству и литератури које ће ауторка даље уочавати у Тишминим романима.

Треће поглавље рада *О романима Александра Тишме њим самим* (35 – 61) односи се на *Дневник* Александра Тишме и аутобиографију *Сечај се вечкрат на Вали*, који су консултовани приликом читања и анализе наречених романа. Познато је да је Тишма посвећени писац дневничких белешки, да су истинољубивост и аналитичност, које красе његовог приповедача, уочљиве на свакој страници *Дневника* које аутор бележи од своје седамнаесте године, па све до смрти. Тишма у дневнику записује своја размишљања и дилеме, своје снове, лектуру коју чита, однос са породицом и самим собом, што нам све заједно открива дугогодишњу борбу са проблематичним идентитетом и у вези са тим приповедачким трагањима. Читајући ова два дела анализирано је: интересовање за еротско и с тим у вези чежња за додиром, за блискошћу, припадањем које се покушава остварити телесним путем. Истакнут је поглед на друштвена дешавања (и њихов рефлекс на живот и дело Александра Тишме) која су увек примећена из прикрајка, јер је аутор само посматрач, изузет од учествовања у догађајима, уздржан од потребе да заузме неку страну. Тим поводом посебна пажња је посвећена објављивању важног текста *Меридијани средње Европе*, којим је Тишма, критикујући средњеевропски свет, скренуо пажњу на себе, али што је још важније, пронашао тему којом ће се истрајно бавити. Зато је посебан сегмент овог поглавља посвећен управо трагању за темом, од тематског лутања до *Књиге о Бламу*. Након ослобађања *јеврејства у себи*, Тишино писање тече лакше, једноставније, дела се нижу, а за њима признања и награде – закључује ауторка. Зато последња одредница ове целине говори о смислу и сврси књижевног стварања које се, из угла самог аутора, одређује као својеврсно враћање дуга са јасно развијеном свешћу о томе да књижевност може делотворније и одговорније да трага за истином него историја и статистика.

Четврто и пето поглавље дисертације окренути су детаљнијој анализи конкретних романа. Она су насловљена као *Књига о Бламу или стид због порекла* (61 – 122) и *Употреба човек или пораз људског аргумента* (122 – 200). У сваком од њих праћен је развој приче, судбина ликова, предодређеност те судбине, однос ликова према пореклу и породици, немогућност да достигну срећу, трагање за љубављу, друштвене околности у којима се прича одиграва, специфичности средине, најаве погрома, а након свега, заборав, који, иако највећа претња, нужно долази. Поступно вођеном анализом, пратећи наративну целину, Ружа Перуновић уочава ауторову намеру да допринесе књижевности Холокауста истицањем кључних проблема: јеврејског идентитета, осећања тескобе, издвојености и срепње од заорава. У оба поглавља је, кроз бројне примере и цитате, праћен је специфичан начин приповедања Александра Тишме којим беспопштено истиче трагичну судбину јунака и њихову немогућност да у дехуманизованом свету досегну за себе мало мира и среће. Директност, истинољубивост, згуснутост, изостајање дескрипције, мозаичка структура дела, преплитање прошлог и садашњег су јединствени поетички постаменти препознатљиви у ауоровој поетици, али су истовремено и последица његовог опредељења за истину.

Шесто поглавље названо *На крају приче* (200 – 202) своди претходна

аналитичка читања конкретних романа сумирајући закључке до којих се дошло. На крају приче, дат је резиме ауторовог књижевног стваралаштва са акцентом на његову сврху и даљу улогу. Уочено је да је човек, према Тишмином сведочењу, носилац зла које се не може искоренити, те књижевност може само да сведочи о догађајима који су се десили. Упркос томе закључујемо да литература може и много више јер је у својој суштини дубоко морална и само ткање приче на широком плану нуди више од сведочења, опомиње трагичним призорима.

Седмо поглавље рада *Проблематичан идентитет и зебња од заорава* (202 – 219) аналитичком и компаративном методом указује на повезаност романа Александра Тишме са другим ауторима јеврејског порекла, блиских просторно и временски (Д. Киша, Ђ. Конрада, Д. Албахарија, Ц. М. Томаса, Л. Вегела, Ф. Давида). Тим поводом акцентоване су неке од заједничких тема: проблематичан идентитет и у вези са тим зебња и страх, трагање за истином, реконструисање уништеног света који је некада изгледао чврст, а тако лако нестао, запитаност како је до Холокауста дошло, проблематизовање постојања хуманистичких идеја на којима је свет почивао, затеченост човека пред најездом зла, опирање забораву. Идеја која више од било које теме повезује ове ауторе је дефинисана кроз свест о томе да књижевност мора да настави са причом о страдању, да сведочи и изнова подсећа на оно што се догодило, у име човечности, у име жртава, у име будућности и достојанства живота.

Закључци истраживања које се одвијало у неколико фаза преточени су у завршне делове сваког поглавља ове студије и **своде се на следеће**: Романи Александра Тишме дају значајан допринос књижевности Холокауста пре свега због искристалисане свести о важности теме, о неопходности књижевног ткања и улози књижевног дела у догађајима које описују и о њима сведоче. Питање идентитета, трагање за идентитетом, проблематичан идентитет, одрастање у јеврејској породици и у вези са тим осећање страха и тескобе су незаобилазна проблематика у делима писаца јеврејског порекла као и самог Александра Тишме.

У последњем, **осмом поглављу** рада *Литература* (219–224) – дат је комплетан преглед коришћене литературе, примарне и секундарне.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска теза Руже Перуновић са темом Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу*, *Употреба човека*) је **добро сачињена, прегледна и компонована на одговарајући начин, заснована на добром познавању коришћене литературе, написана са изузетним смислом за интерпретацију књижевног текста.** У добро промишљеној уводној целини тачно је одређен предмет и циљ истраживања и дат преглед оскудне литературе која се бави проблематиком тезе. Друго поглавље названо *Ненаписана прича као кључ за оне написане* посвећено је **аутопоетичким ставовима Александра Тишме** из његове *Ненаписане приче*. Ова целина рада је **добро** конципирана и представља чврсту основу за интерпретацију јеврејске проблематике у истраживаном делу. **Треће поглавље** рада *О романима Александра Тишме њим самим* је трага за пишчевим аутопоетичким ставовима у пишчевом дневнику и аутобиографији је **добро постављено** као логичка целина која претходи интерпретацији романа. **Четврто и пето поглавље** дисертације баве се **исцрпном анализом романа** *Књига о Бламу или стид због порекла* и *Употреба*

човек или пораз људског аргумента. Четврто и пето поглавље су **најбољи делови** тезе и представљају њено смисаоно тежиште јер уносе новине у постојећу литературу која се бави овом проблематиком. Ружа Перуновић **добро познаје грађу** и има **истанчан смисао за интерпретацију текста**. **Шесто поглавље** названо *На крају приче* **сумира закључке** до којих се дошло изучавањем јеврејског архетипа у Тишминој прози – **добро је и смислено обликовано и** **происходи из свега напред реченог**. **Седмо поглавље рада** *Проблематичан идентитет и зебња од заборава* **аналитичком и компаративном методом указује на повезаност романа Александра Тишме са другим ауторима јеврејског порекла** – значајна је целина која показује добро ауторкино познавање контекста изучаване проблематике. У последњој целини *Литература* дат је исцрпан списак књига које се баве истраживаном проблематиком те је и ова целина рада **задовољавајућа**.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. „Условљеност историјског и личног у романима Александра Тишме”, У: *Време и историја в славјанските езици, литератури и култури*, Том втори (2012), Универзитетско издателство, „Св. Климент Охридски”, Софија, стр.376-381. Бугарска. Рад је изложен на Конгресу слависта у Бугарској.

Две чињенице из живота Александра Тишме, ратно искуство и обележеност пореклом, сплеле су се неодвојиво и одредиле не само подручје интересовања, него и начин приповедања, као и свест о томе коју улогу има књижевно дело у васпитно-исцељујућем процесу. Писање је доживљено као дужност, као прилика у којој ће се, кроз стварање књижевних дела, коначно поставити она питања која *морају* бити постављена. Стога је условљеност личног и историјског у делима овог аутора незаобилазна и подстицајна тема која се, од полазног истраживачког становишта грана у више различитих праваца, књижевних, етичких и естетичких. У раду је разматрано ауторова тежња ка истини, бескомпромисност у трагању за одговорима на болна и осетљива питања. Анализиран је (уз консултовање дневничких и аутопоетичких бележења) проблематичан идентитет и с тим у вези дуготрајно трагање за темом која се писцу, на крају, сама отворила.

2. „У трагању за уточиштем (јеврејске судбине у Андрићевом роману *На Дрини ћуприја*)”, Андрићева ћуприја, зборник радова одржаних на Петом симпозијуму о роману *На Дрини ћуприја*, 4-6. октобра 2012., Грац/Бања Лука/Београд 2013. стр. 351-357

Говорити о делу Ива Андрића значи готово увек говорити и о трагању за идентитетом, о неприпадању, самоћи и усамљености. Због тога у овом раду, ослањајући се на опште теме Андрићевог дела, ауторка сагледава појединачне судбине чија је специфичност условљена њиховом етничком припадношћу. Аналитичким приступом, пратећи судбину вишеградских Јевреја утврђене су неке општости карактеристичне за ову групацију (поимање судбине, однос према животу, према другима, према самим себи). Идући трагом јеврејског архетипа, који се манифестује пре свега као свест о издвојености, о неприпадању, уочен је систем вредности, начин живота и

законитости по којима функционише ова заједница. Анализирана је дубоко укорењену свест, формирана давним причама и предањима, о сопственој издвојености која се доживљава као опасност, као потенцијална претња потврђена кроз прошлост испуњену сеобама, лутањима и страдањима њихове јеврејске браће.

3. „Проблем отежане рецепције приликом интерпретације кратке приче *Шетња поред реке* Давида Албахарија: методички приступ причи”, У: Школски час српског језика и књижевности. Год. 27, бр. 3/4 (2009), стр. 43-53. - ISSN 1450-6521. (Рад је настао у контексту истраживања проблематике магистарске тезе.)

У раду се разматра проблем читања постмодерне прозе која је средњошколским планом и програмом предвиђена за завршни разред. Приликом интерпретације лектуре уочено је отежано прихватање и разумевање постмодерне прозе, превасходно приче Давида Албахарија која је дата изоловано, без везе са другим књигама аутора којима органски припада. У раду су уочене мане и недостаци програма и предложене мере које би побољшале рецепцију. Предлаже се интертекстуално читање као метод који у потпуности одговара постмодерној прози указујући на везе између Албахаријевих прича, као и дела Павића, Пекића и Киша, Борхеса, али и филмске и ликовне уметности. На тај начин се открива идеја постмодерне прозе усмерена ка трагању и откривању нових значења. Прича *Шетње поред реке*, читана на предложен начин, открива све најважније карактеристике постмодернизма, кратке приче као жанра и основних начела Албахаријевог приповедачког поступка.

4. „Поетика постмодернизма у наставној пракси”, Зборник радова са међународне конференције (23-24.09.2010.) „Савремени методички изазови”, Учитељски факултет, Суботица, 2010, електронско издање. (Рад је настао у контексту истраживања проблематике магистарске тезе.)

Рад полази од сазнања да не постоји теоријско и систематизовано знање о постмодерни што представља једну од основних препрека адекватном приступу књижевним делима овог правца. Предочавање релевантних сазнања је најчешће површно, понекад чак и произвољно, те га је неопходно средити, уопштити и теоријски представити, како би се олакшало, првенствено читање, а потом и анализа дела предвиђених наставним планом и програмом. Примећено је да жанровске недоумице карактеришу постмодерну прозу, али су истовремено највећа специфичност која крије у себи идеју правца. Постмодернисти полазе пре свега од жанровских трансформација трудећи се да тако одговоре на нове захтеве времена. Услед распада свега, распада свих људских и књижевних форми, књижевност се окреће детаљу, фрагменту, те је нови талас српске прозе у знаку кратких форми, пре свега *кратке приче* као жанра. У раду су предложени облици систематизације знања о постмодерни кроз примере прозе Д. Албахарија, Д. Киша, М. Павића и Б. Пекића јер избор средњошколске лектуре ових аутора указује на кључне тачке правца. Интертекстуалним приступом, који се у овом раду сугерише, долази до успостављања комуникације међу делима, до повезивања на различитим,

формалним и садржајним нивоима, те се на тај начин остварује кључна тековина постмодернизма, а знање се осваја на аутентичан и креативан начин.

5. „Методички и компаративни приступ краткој причи Давида Албахарија” излагање је са славистичког скупа у Соко Бањи 2009. (Рад је настао у контексту истраживања проблематике магистарске тезе.)

У раду је акценат стављен на читање кратких прича компаративном и интертекстуалном наставном методологијом. Посмодерну прозу карактеришу жанровске специфичности и недоречености, она је у знаку фрагментарности и променљивости, а погодно тле налази у краткој форми, пре свега краткој причи коју данас видимо као тековину постмодерне. Прича Давида Албахарија је захвална за проучавање постмодерног жанровског феномена будући да је он и аутор и својеврсни тумач кратке приче који за ову форму обезбеђује равноправан жанровски статус. У раду је стога предложен избор из кратких прича овог аутора да би се на том узорку уочавало литерарно поигравање које указује на бескрајне могућности формалног комбиновања. Читањем предложених прича истакнуте су најважније одлике постмодернизма: фрагментарност, интертекст, метафикционалност, високо развијена свест о смислу и улози форме којој је дат примат.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од сазнања да су живот и дело Александра Тишме обележени његовим двоструким пореклом, које је посредно и произвело аутора у писца, кроз редове ове дисертације тумачен је однос аутора према осетљивој теми јеврејског (и другог) страдања, испитивањем везе аутобиографског и фиктивног, истицањем опажања до којих је аутор дошао бавећи се феноменима савременог света, у тешким ратним и послератним временима. Сагледани су начини на које аутор разуме све страхоте које су неодвојиви део савременог друштва: зло, насиље, мржња која вреба и појављује се у тренуцима страха, лудила, слепила, свеопште дехуманизације.

Пратећи тематско-стилске особености конкретних романа Александра Тишме, запажено је да теми јеврејског лутања и страдања писац приступа указујући на несрећу своје јеврејске браће која је дуго најављивана кроз породичне приче и предања, оживљена кроз нејасне слутње и nelaгоду, а потврђена кроз ратну судбину јасно дефинисану логорима, гасним коморама, јамама, рацијама, маршевима смрти. Судбинско страдање Јевреја, које превасходно занима аутора, се наставља и у мирнодопском времену, јер је након Холокауста живот за оне преживеле остао немогућ, обележен искуством трауме, страхом, усамљеношћу, још јаснијом свешћу о неизвесности судбине у том свету безумља и зла. До истицања ових проблема Тишма долази пратећи судбину појединачних ликова, анализирајући различите друштвене околности, указујући на обрасце и трагајући за архетипским у свом времену. Стога је у овој дисертацији праћена еволуција теме, трагано је за њеним коренима, развојем и начинима анализе.

Током читавог рада поступно се тумачи и разоткрива тема зла, тема која у ауторовом делу надилази све друге, јер Александар Тишма истрајно указује на зло које не долази од неке више, треће силе, него од човека самог, од нас самих. Зло је извориште свега испричаног, оно је неуништиво јер је део човековог бића, само је питање када ће се појавити јер га је тешко предвидети и одгонетнути му прави узрок. Осим тога, кључни проблем је у томе што се једно зло распирује другим, а злочин кажњава новим злочином, зато излаза нема. С тим у вези је и Тишмина привидна хладноћа, али и бескомпромисност у изношењу истине која се тешко може поднети, дубоко мотивисана антрополошким песимизмом (као последицом сазнања да је зло у човеку, неуништиво), као свешћу да причање приче о страдању не сме да престане.

Резултати истраживања докторске тезе Руже Перуновић Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу*, *Употреба човека*) **су значајни за науку о књижевности** јер уцеловљују, проширују и обогаћују истраживања пропитиване проблематике.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Начин приказа и тумачења резултата истраживања у дисертацији Руже Перуновић Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу, Употреба човека*) **добар је, логичан, егзактан, прецизан**, изведен у складу са коришћеном литературом и актуелностима у науци о књижевности. Кандидаткиња поседује истачан **смисао за интерпретацију текста, има широке читалачке и аналитичке увиде**, добро познаје како савремену тако и стару књижевност, има изграђен и јасан стил и смисао за писмено изражавање.

Начин приказа и тумачења резултата истраживања **комисија је позитивно оценила.**

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме
Докторска дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Да ли дисертација садржи све битне елементе
Докторска дисертација садржи све битне елементе.
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци
Докторска дисертација је оригиналан допринос науци по томе што даје целовит увид у тему *Јеврејски архетип у прози Александра Тишме*, која у науци о књижевности није довољно истражена.
4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања
Докторска дисертација нема недостатака.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Да се докторска дисертација Руже Перуновић Јеврејски архетип у прози Александра Тишме (романи *Књига о Бламу, Употреба човека*) прихвати, а кандидату одобри одбрана

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Др Оливера Радуловић

Др Горана Раичевић

Др Снежана Башчаревић

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење односно разлоге због којих не жели да потпише извештај.